

УДК 159.9

А-43

Рекомендовано до друку Вченою радою Вищого навчального приватного закладу «Дніпровський гуманітарний університет» (протокол від 29.02.2024 № 5).

А-43 Актуальні проблеми психології в умовах політичної та економічної нестабільності: матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 22 груд. 2023 р.). Дніпро : ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет», 2024. 100 с.

Збірник містить матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми психології в умовах політичної та економічної нестабільності» (22.12.2023), у роботі якої взяли участь зарубіжні та вітчизняні теоретики та практики в галузі психології й медицини, здобувачі вищої освіти та докторанти закладів вищої освіти.

Матеріали науково-практичної конференції надруковані в авторській редакції.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

докт. юрид. наук, проф. **Олег КИРИЧЕНКО** (голова); канд. юрид. наук, доц. **Тетяна ЛЕЖНЄВА** (заст. голови); канд. псих. наук, доц. **Людмила ПРИСНЯКОВА** (заст. голови); **Андрій МІРОШНИК** (секретар); докт. політ. наук, проф. **Олег АГАРКОВ**; докт. псих. наук, проф. **Олександр САМОЙЛОВ**; докт. мед. наук, проф., засл. лікар України **Ірина СПРІНА**.

ISBN 978-966-981-878-2

© ВНПЗ ДГУ, 2024

© Автори, 2024

співпраці, спілкування та взаємного навчання. Освітні заклади можуть сприяти формуванню логотерапевтичних клубів або груп підтримки серед студентів. Ці групи можуть забезпечувати простір для спілкування, обміну досвідом і взаємопідтримки, де студенти можуть використовувати логотерапевтичні підходи для підтримки одне одного.

Забезпечення доступу до індивідуальної підтримки та консультування, які використовують принципи логотерапії, може бути корисним для студентів. Індивідуальні сесії можуть допомогти студентам розкрити свої цінності, цілі та власний сенс у житті.

Освітні заклади можуть встановити партнерські відносини з логотерапевтичними організаціями та фахівцями, які мають досвід у логотерапії. Це може включати проведення спільних семінарів, лекцій, майстер-класів або навіть спільні дослідження. Таке партнерство дозволяє отримати практичний досвід та експертні знання в області логотерапії. Освітні програми можуть залучати логотерапевтів до свого навчального персоналу або вести співпрацю зі спеціалістами у галузі логотерапії. Це дозволить студентам отримувати безпосередню підтримку, консультації та менторство від досвідчених фахівців.

Впровадження логотерапії в освітні програми вимагає подальшого дослідження та розвитку. Дослідники можуть проводити дослідження ефективності логотерапії в освітньому контексті, розробляти нові методики та засоби навчання, а також надавати настанови та ресурси для вчителів та освітян.

Впровадження логотерапії в освітні програми може допомогти студентам розвивати свої внутрішні ресурси, знайти сенс у житті та особистісно зростати. Це може сприяти психологічному благополуччю, ментальному здоров'ю та загальному розвитку студентів.

Самойлов Олександр Єжиєвич

доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології

Дніпровського гуманітарного університету

Залевська Валентина Віталіївна

здобувачка вищої освіти

другого (магістерського) рівня вищої освіти

Дніпровського гуманітарного університету

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УЯВЛЕННЯ МОЛОДІ ПРО СЕБЕ В ПРОФЕСІЙНОМУ КОНТЕКСТІ

Вивчення питань самосвідомості має багатовікову історію, що сягає своїм корінням глибоко в античні філософські традиції. У Стародавній Індії та Греції, мислителі приділяли велику увагу осмисленню питання “Хто Я?”.

Головний девіз Сократа, “Пізнай самого себе!”, став не лише філософським девізом, а й визначальним напрямом мислення того часу [1].

Питанням осмислення свого внутрішнього “Я” займалися філософи Нового часу та епохи просвітництва Р. Декарт, Дж. Локк, Д. Юм, І. Кант та інші. Вони розглядали самосвідомість у контексті розуміння власного існування та свідомого мислення. Наприклад, Р. Декарт формулює знамениту фразу “*Cogito, ergo sum*” (“Мислю, отже існую”), яка віддзеркалює його роздуми про свідомість та існування [2]. На шляху розуміння самосвідомості виникли важливі питання, які захоплюють увагу філософів та психологів як вітчизняного, так і зарубіжного спрямування. Питання, що стосуються природи самосвідомості та її розвитку, стали предметом ретельного аналізу та досліджень.

У філософії античності поняття “самосвідомість” пов'язувалося з розумінням власної сутності та місця в світі. Сучасні теорії самосвідомості вказують на її складові елементи, такі як самовизначення, самооцінка та усвідомлення власних дій.

Зарубіжні психологи, У. Джеймс, Р. Бернс, Е. Еріксон, Ч. Кулі, Дж. Мід, А. Маслоу, К. Роджерс, розглядали самосвідомість як важливий аспект особистісного розвитку та самовизначення. Вони вивчали психічні процеси, які сприяють усвідомленню власної ідентичності та місця в суспільстві [3].

А. Маслоу визнавав потребу людини в самореалізації, яка включає в себе професійний розвиток та самовираження [4]. Для молоді важливо усвідомлювати свої потреби та шукати професійні шляхи, що відповідають їхнім внутрішнім цінностям.

К. Роджерс підкреслював важливість індивідуального підходу до розвитку особистості [5]. В професійному контексті, це означає визнання та підтримку унікальних потреб та амбіцій кожної особистості.

У вітчизняній психології початком досліджень самосвідомості стали дослідження Л.С. Виготського, А.Н. Леонтьєва, С.Л. Рубінштейна та інших. Вони акцентували увагу на процесах самоспостереження та формуванні внутрішнього образу “Я” в психічному житті індивіда [13].

Л.С. Виготський, у своїй концепції розглядав розвиток особистості через призму соціокультурної взаємодії. Він акцентував увагу на ролі спілкування та взаємодії з оточуючим середовищем у формуванні уявлення про себе, що, за його думкою, є основою для визначення професійного “Я”. Також він визначав зону найближчого розвитку як ту сферу, в якій особа може досягти нові знання чи вміння за підтримки більш досвідчених індивідів [6]. Цей підхід має прямий відбиток на формування професійного образу молоді, яка, взаємодіючи з відомими фахівцями чи менторами, визначає свої можливості та обирає шлях розвитку.

О.М. Леонтьєв розвинув ідеї Л.С. Виготського, виділяючи поняття “системи діяльності” та “системи взаємодії”. Він вказував на те, що самосвідомість формується через активну діяльність індивіда в соціальному середовищі. Що вибір професії визначається не тільки загальними інтересами,

але й особистісним досвідом та унікальним відношенням до конкретної діяльності. Леонт'єв розглядав вибір професії як складний процес самовираження особистості та реалізації власного потенціалу. За його дослідженнями, важливо, щоб особистість знаходила в своїй професійній діяльності не лише матеріальне задоволення, але й особисте задоволення та самореалізацію [7].

Згідно з поглядами О.М. Леонт'єва, відношення особистості до явищ світу існують в ієрархічних стосунках, що утворюють основу її діяльності. Три основні параметри особистості – широта зв'язків із світом, ступінь ієрархізованості цих зв'язків та загальна структура – формують її ядро. Життя особистості визначається багатством взаємодій з навколишнім світом, що робить її унікальною. Ієрархії мотивів та діяльності в особистості утворюють відносно самостійні одиниці її життя. Психологічні підструктури, такі як темперамент, потреби, емоційні переживання та інші, виявляються в умовах реального життя, що визначає “психологічний профіль” особистості [7].

Особливо важливо враховувати ідею О.М. Леонт'єва, що розвиток особистості відбувається у творчості, яка не обмежується задоволенням лише особистих потреб, але охоплює безмежний простір творчого самовираження [7].

С.Л. Рубінштейн розглядав самосвідомість як внутрішнє відображення дійсності в системі знань та цінностей особистості. Він визначав роль суб'єктивного переживання у формуванні самосвідомості [8].

І.С. Кон підкреслює, що Я-концепція є динамічним утворенням, яке знаходиться під впливом різноманітних внутрішніх та зовнішніх факторів. Важливо враховувати соціальне оточення як суттєвий чинник у формуванні Я-концепції молоді [5]. Зокрема, це виявляється в реальному та ідеальному визначенні себе. “Я-реальне” відображає уявлення особистості про себе в реальному світі, включаючи самооцінку та внутрішнє сприйняття себе. З іншого боку, “Я-ідеальне” представляє уявлення особистості про себе в ідеалі, відповідно до власних бажань та амбіцій. За словами І.С. Кона, реальна та ідеальна “Я-концепції” можуть відрізнитися одна від одної [9, 10].

У контексті професійного самовизначення молоді ця різниця може визначати, наскільки їхні цілі та прагнення узгоджені з їхніми реальними можливостями та власним сприйняттям себе у професійному вимірі. Розробка єдиної форми “Я-концепції” стає важливим етапом професійного розвитку, сприяючи узгодженню між внутрішніми переконаннями та реальними можливостями.

Початкове засвоєння навичок у певній професії відбувається у юнацькому віці, але найважливішим періодом для розвитку професійної самосвідомості та самооцінки є студентський період. Під час цього етапу студенти розвивають усвідомлення своєї індивідуальності та неповторності, і створюється їх професійна ідентичність. Л.М. Мехайлюк вважає, що однією з ключових умов для формування позитивного сприйняття самого себе є відповідність між вибраною професією та когнітивними, емоційними і

поведінковими аспектами. Руйнування цих зв'язків може призвести до неправильного сприйняття їхнього “професійного Я” [11].

Самооцінка особистості у процесі адаптації до обраної професії є значущим аспектом. Під час навчання та освоєння професійних навичок, самооцінка студента часто є нестійкою і може бути неадекватною. Це може призвести до стресових станів та розчарувань, особливо серед першокурсників, які часто продовжують переносити свою попередню самооцінку, сформовану під час навчання в школі. Л.М. Мехайлюк вказує, що процес формування “Я-концепції” стає ключовим на етапі професійної підготовки. Професійна самосвідомість розвивається, коли особа здобуває теоретичні знання і практичні навички в своєму професійному шляху. Студенти переоцінюють свої інтереси, погляди, цінності та життєві плани, а також мотивацію, коли адаптуються до нових навчальних середовищ у вищому навчальному закладі [11].

Психологічні дослідження Я-концепції допомагають нам зрозуміти взаємодію між особистістю та навколишнім середовищем. Ступінь цілісності та стійкості образу “Я” безпосередньо впливає на якість міжособистісних стосунків і спілкування”. “Я-концепцію” можна розглядати як результат самооцінок, прагнень і соціально-психологічних очікувань людини, які формуються протягом життя. Цей “Я-образ” є продуктом суб'єктивних саморефлексій індивіда, що відображаються в його унікальному сприйнятті та формуються під впливом різних життєвих ситуацій.

Такі фактори, як конфлікти і розбіжності всередині Я-концепції, впливають на стабільність цієї концепції і викликають необхідність модифікації Я-концепції. Самооцінка і самосприйняття можуть змінюватися під впливом таких факторів, як успіх або невдача, що може вплинути на професійний і особистісний розвиток.

Такі дослідники, як М.М. Богашов, О.О. Бодальов та М.І. Лук'янов, виділили декілька принципів розвитку професійного самосприйняття та професійної “Я-концепції” у майбутніх фахівців:

- принцип адаптації до умов діяльності: цей принцип вимагає врахування всіх психофізіологічних особливостей, необхідних для визначення майбутньої професійної спрямованості особистості. Його метою є формування особистості на основі наявних можливостей і професійних компетенцій;

- принцип цілісності: цей принцип підкреслює неподільність процесу формування особистості, в якому інтегровані біологічні, психологічні, соціальні та духовні аспекти. Всі аспекти особистості визнаються однаково важливими, але не всі аспекти однаково розвинені в кожній людині;

- принцип діяльнісного підходу: цей принцип визнає важливу роль досвіду роботи і професійної практики у формуванні професійної ідентичності. Процес професійного навчання повинен включати активну та оплачувану роботу;

- принцип орієнтації на особистість: цей принцип вимагає від викладачів звертати увагу на особистість студента, його внутрішній світ та

відповідальність за власне “Я”. Успішне формування професійної Я-концепції характеризується адекватною Я-концепцією, самооцінкою, самостваленням, гармонією внутрішнього світу та самоповагою;

Важливими ознаками позитивної професійної Я-концепції є наявність таких якостей, як самосвідомість, інтроспекція, самопізнання, визнання і прийняття з боку інших, емпатія, самоповага, життєва активність, емоційна та інтелектуальна незалежність [12].

Останні дослідження таких вчених, як А. Маркова, Л. Подоляк, С. Ренке, О. Романова, Н. Шевченко, Л. Шнейдер, В. Юрченко, В. Якунін, стверджують, що у формуванні професійної Я-концепції учнівської молоді можна виділити кілька етапів: етап професійного вибору - на цьому етапі особистість визначається з професійними намірами, цілями та засобами їх досягнення; етап професійного навчання - у процесі набуття професійних знань і розвитку практичних навичок відбувається підвищення професійної обізнаності та самосвідомості учнів, формування важливих особистісних якостей і готовності до професійної діяльності; професійний етап - на цьому етапі студенти підвищують свою професійну обізнаність і досягають самореалізації та майстерності як професіонали. Це означає перехід від набуття професійних навичок до їх повного розвитку та використання у професійній діяльності.

Ці етапи визначають динаміку становлення та розвитку професійної ідентичності студентів, а також показують ключові відмінності в їхньому сприйнятті та усвідомленні обраної професійної шляху [12].

Таким чином, вивчення питань професійної “Я-концепції” особистості серед студентської молоді особливо актуально на сьогоднішньому етапі розвитку українського суспільства. В період соціально-економічних та політичних змін в державі та реформування вітчизняної освіти, самоствалення та самосвідомість майбутніх спеціалістів, будь-якої галузі, повинно враховуватися на усіх етапах навчання та підготовки молоді до виконання професійних завдань.

Список використаних джерел:

1. Саух П. Ю. Філософія : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2003. 256 с.
2. Кант І. Критика чистого розуму ; пер. з нім. І. Бурковського. Київ : Юніверс, 2000. 504 с.
3. Гуменюк О. Є. Психологія Я-концепції : навч. посіб. Тернопіль : Економічна думка. 2004. 309 с.
4. Виготський, Л. С. Мислення і мова. Київ, 1978.
5. Мехайлюк Л. М. Особливості становлення професійної самосвідомості студентів художніх факультетів в освітньому середовищі. *Актуальні проблеми психології*. Київ. 2006. Т. 7. Вип. 9. С. 45-49.
6. Гриньова М. В., Кононова М. М. Саморегуляція навчальної діяльності та професійний розвиток студентської молоді : монограф. Полтава : Астроя, 2021. 384 с.

7. Ушакова К. Ю. Психологічні чинники становлення професійної “Я-концепції” у студентів медичних коледжів : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2018. 223 с.

Сиротюк Павло Дарійович

здобувач вищої освіти

другого (магістерського) рівня вищої освіти
Дніпровського національного університету
імені Олеся Гончара

Грисенко Наталія Володимирівна

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри вікової

та педагогічної психології

Дніпровського національного університету
імені Олеся Гончара

РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У КОНТЕКСТІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ПІДЛІТКІВ

У сучасному світі, який характеризується швидкими змінами, глобалізацією та інформаційним перенасиченням, критичне мислення стає ключовою компетенцією для молоді. Це не просто навичка, а спосіб, який дозволяє аналізувати інформацію, робити обґрунтовані висновки та ухвалювати рішення.

Критичне мислення – це процес активного та систематичного аналізу, оцінки та синтезу інформації для формування обґрунтованого судження або висновку. Воно включає здатність ставити запитання, розпізнавати припущення та упередження, аналізувати аргументи, виявляти зв'язки та співвідношення між фактами та ідеями, оцінювати докази та міркування, а також ефективно комунікувати.

Розвиток критичного мислення у підлітків тісно пов'язаний із процесами соціалізації, оскільки саме через взаємодію з сім'єю, школою, однолітками та суспільством в цілому формуються вміння критично оцінювати різноманітні соціальні та культурні явища, формувати обґрунтовані та виважені погляди і розуміти навколишній світ. [1]

Поліпшення та зміцнення критичного мислення у юнацтва вимагає застосування ефективних стратегій навчання та активної ролі освіти. Це включає використання педагогічних методів, які спонукають підлітків аналізувати, оцінювати, порівнювати та критично ставитися до інформації, яку вони отримують. Ефективні підходи можуть включати дебати, групові дискусії, проектну діяльність, розв'язання проблем та аналіз кейсів.

Освіта, яка спрямована на розвиток критичного мислення, підтримує не просто засвоєння фактів, але й навчає як ставити питання, як шукати